

DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.077>

УДК 330.34(450):94(100)«18/2009»

JEL: N10, N14, O52

Клім'юк Збігнєв, доктор економічних наук, професор,
керівник відділу дослідження зайнятості та ринку праці
Інституту праці і соціальних питань
(м. Варшава, Республіка Польща)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8555-3522>
e-mail: zbiglimiuk@yahoo.pl

Петришин Галина,
магістерка, Інститут праці і соціальних питань
(м. Варшава, Республіка Польща)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5385-3766>
e-mail: petryszyn@wp.pl

ЕТАПИ І ЕФЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ІТАЛІЇ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

У статті проаналізовано етапи економічного розвитку Італії від середини XIX ст. до світової економічної та фінансової кризи 2007–2009 рр. Серед розвинених капіталістичних країн цікавим прикладом є економіка Італії. У післявоєнні роки Італія, починаючи з невисокого рівня, швидко стала однією з індустріальних держав світу. Динамічна індустріалізація цієї країни в період 1950-х – 1960-х років привела до розширення переліку сучасних галузей промисловості, особливо хімічної та машинобудівної. Італію навіть вважали прикладом «економічного дива». Головною особливістю цього періоду стало стрімке зростання внутрішнього валового продукту (ВВП) і чистого національного продукту (ЧНП), яке супроводжувалося високим рівнем інвестицій, динамічним зростанням експорту, значним скороченням безробіття та глибокими змінами в структурі зайнятості. З середини 1990-х років економіка Італії розвивалася значно повільніше, ніж у середньому по ЄС. У 2019 р. ВВП (номінальний) у цій країні склав 1,988 млрд доларів, що дозволило Італії посісти восьме місце у світовому рейтингу найбільших економік і, незважаючи на кризу, стати четвертою економікою Європи (після Німеччини, Великої Британії та Франції).

© Клім'юк Зб., Петришин Г., 2022

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2022. Вип. 55

Економічною проблемою є значне безробіття (9,8% у 2020 р.) та внутрішній борг країни у розмірі 134,8% ВВП (у 2019 р.). Взаємозалежність експорту, інвестицій та економічного зростання історично була рушійним механізмом економічного розвитку Італії в 1950–1960-х роках. Проте в 1970-х роках, а то й трохи раніше, період динамічного розвитку закінчився. Згаданий рушійний механізм економіки перестав працювати.

Ключові слова: італійська економіка, внутрішній валовий продукт, економічна криза, безробіття, промисловість.

Klimiuk Zb., Petryshyn H.

STAGES AND EFFECTS OF ITALY'S ECONOMY DEVELOPMENT IN THE HISTORICAL DIMENSION

The article analyzes the stages of the economic development of Italy from the mid-nineteenth century to the world economic and financial crisis in period 2007–2009. The economy of Italy is an interesting example among developed capitalist countries. In the post-war years, Italy, starting from a low level, quickly became one of the industrial powers in the world. The 1950s and 1960s were a period of dynamic industrialization of this country, which resulted in the expansion of a number modern industries, especially chemical and machine industries. Italy was even considered an example of an «economic miracle». The main feature of this period was the rapid growth of gross (GNP) and net (PNN) national product, which was accompanied by a high investment rate, dynamic export growth, a significant reduction in unemployment and profound changes in the employment structure. Since the mid-1990s, their economy has been developing significantly slower than the EU average. In 2019, GDP (nominal) in this country amounted to 1,988 billion dollars, which allowed Italy to take eighth place in the world ranking of the largest economies and despite the crisis, the fourth economy in Europe (after Germany, Great Britain and France). The economic problem is significant unemployment (9.8% in 2020) and the country's internal debt amounting to 134.8% of GDP (in 2019). The interdependence of export-investment-economic growth was historically the driving mechanism of the economic development of Italy in the 1950s and 1960s. However, in the 1970s, or even slightly earlier, the period of dynamic development ended. The aforementioned driving mechanism of the economy has ceased to function.

Keywords: Italian economy, gross domestic product, economic crisis, unemployment, industry.

Вступ. Економічна криза 2008–2009 рр. дуже виразно відбилася на економіці Італії і разом з низькою продуктивністю призвела до значного сповільнення та помітного скорочення економіки. Це був період рецесії, економіка Італії скоротилася на 1,2% та 5,5%. На початку 2010 року прогнозовано, що ВВП зросте на 1,1%. Оцінка виявилася песимістичною, ВВП зріс на 1,7%. Незважаючи на супроводжуючий та поступово зростаючий рівень безробіття, основним стимулятором італійської економіки був внутрішній попит, який набрав швидкості разом із відбудовою родинних підприємств [1]. Сумніви щодо майбутнього розвитку принесла відносно низька конкурентоспроможність італійських фірм, яка значно обмежила експортні можливості. Занепокоєння також викликала консолідація державних фінансів, внаслідок чого зменшилися трансфери для домогосподарств. На 2011 р. прогнозовано зростання ВВП порядку 1,1%. Ретроспективно можна оцінити це, як оптимістичне перебільшення, фактично ВВП збільшився тільки на 0,4%. 2012 р. став підтвердженням сумнівів фахівців щодо можливості розвитку італійської економіки, коли в річному вимірі ВВП знизився на 2,4% (табл. 1).

Таблиця 1

**Італія – основні макроекономічні показники
(зміна в розрізі років, %)**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП	2,2	1,7	-1,2	-5,5	1,7	0,4	-2,4
Приватне споживання	1,4	1,1	-0,8	-1,6	1,5	0,1	-4,3
Суспільне споживання	0,5	1	0,6	0,8	-0,4	-1,2	-2,9
Рівень безробіття	6,8	6,1	6,7	7,8	8,4	8,4	10,7
Інфляція	2,2	2,0	3,5	0,8	1,6	2,9	3,3
Експорт	8,4	6,2	-2,8	-17,5	11,4	5,9	2,3
Імпорт	7,9	5,2	-3	-13,4	12,6	0,5	-7,7
Дефіцит сектору <i>general government</i>	-3,4	-1,6	-2,7	-5,4	-4,3	-3,8	-3
Борг сектору <i>general government</i>	106,3	103,3	106,1	116,4	119,2	120,7	127,1

Складено на основі даних: Eurostat (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>), OECD (<http://www.oecd-ilibrary.org>), Trading Economics (<http://www.tradingeconomics.com>).

Здійснюючи аналіз бюджетної дисципліни італійського уряду без проблем можна побачити хронічні дефіцити в результаті

яких при низькому або від'ємному темпі зростання ВВП з року в рік зростає державний борг. Упродовж років його величина становила більше ніж 100% ВВП, 2011 рік економіка Італії завершила з державним боргом на рівні 120,7% ВВП. На цей рік прийнято амбітний план редукції, але запланованих дій не вдалося реалізувати. З успіхом італійський уряд впровадив в життя багато інших постанов, до яких віднесено можливість докапіталізації банків, забезпечення гарантій для банківських депозитів, допомога у формі гарантій для сектору МСБ та облігацій Tremontiego. Завдячуючи використаним інструментам ситуація на фінансових ринках заспокоїлася, що зумовило новий приплив капіталу до італійської економіки. Центральні органи влади очікували від банківського сектору, що у відповідь на надану підтримку у вигляді державних коштів, банки продовжуватимуть кредитування сектору МСБ і тимчасово призупинять сплату іпотечних зобов'язань на підставі звернення зацікавленої сторони, що могло покращити економічну ситуацію всієї країни. Виявилось, що не всі фінансові установи можуть погодитись на такі умови.

Італійський уряд під тиском Асоціації італійських підприємців прийняв рішення про продовження терміну сплати кредитних зобов'язань сектором МСБ перед банками, отримано також вигідні умови оподаткування складових заробітної плати в поєднанні з ефективністю праці для найменш оплачуваних працівників. Окрім того, уряд запровадив податкові пільги для новостворених підприємств у південній частині країни, а також надав значні пільги для започаткування підприємницької діяльності. Спрямовано також зусилля в напрямку надання підтримки автомобільному сектору шляхом запровадження програм заохочення для потенційних набувачів екологічних автомобілів. Вартість таких дій складала приблизно 500 млн EUR, що включало різницю сплаченої суми 2,3 млрд EUR і суми отриманої від продажу тих автомобілів на рівні 1,7 млрд EUR. Уряд також надав підтримку для будівельного і туристичного сектору, але автомобільний сектор отримав найбільшу допомогу. Більшість із запропонованих та запроваджених в життя урядових програм допомоги були пов'язані із значними витратами, які в 2009 і 2010 роках оцінено на рівні 0,8% ВВП. У результаті таких дій у тривожному темпі зріс державний борг, що було на цей час найбільшою загрозою для Італії і всієї економіки Європи. 2 грудня 2009 року Італія підпала під Процедуру стосовно Надмірного Дефіциту, але його рі-

вень був досі далекий від очікуваного, що могло бути причиною потенційних проблем італійської економіки [2] в майбутньому.

1. Початок розвитку економіки Італії

Економічний розвиток кожної країни є історичним процесом, в якому переплітаються географічні, економічні, соціальні і політичні фактори, надаючи реальну динаміку. Італія, враховуючи її історію, є в Європі особливим випадком. У певному сенсі схожість з Італією можна знайти у Греції, Португалії і Іспанії. Італія, як єдина держава виникла лише в 1861 році. Протягом сотні років вона була конгломератом багатьох міст-держав та залежних територій. Цілісний економічний організм був у ненайкращий спосіб забезпечений основними виробничими чинниками: працею, капіталом і землею. Незважаючи на відносно велику чисельність мешканців, переважало сільське населення, малоосвічене і не підготовлене до праці в промисловості та проживання в місті. Більшість населення виявляло сильне бажання працювати в промисловості і не бажало змінюватися. У той час капітальні ресурси в Італії були незначними, і їх нечисленні власники не бажали робити ризикованих інвестиції. Участь держави в управлінні економікою була несуттєвою: перш за все тому, що як новостворений організм вона була інституційно слабкою, по-друге, відповідна доктрина відводила державі роль «нічного сторожа» в економіці. Історичні умови та традиції змусили Італію обрати сільське господарство як основну галузь економіки. Це відбувалося незважаючи на умови, в яких вироблялися сільськогосподарські продукти, адже Італія мала бідні ґрунти, низьку річну кількість опадів і несприятливий ландшафт (гірські райони).

Шукаючи правильну дату початку розвитку Італії в напрямку промислово-ринкової економіки (так званий великий поштовх – big push), можна керуватися критеріями W. Rostowa [3]. Він вважав, що ознаками правильного старту економічного розвитку з тривалими рисами є: збільшення частки інвестицій у національному доході з 5% до 10% і збереження такого рівня витрат у довгостроковій перспективі; відокремлення та сталий розвиток хоча б однієї галузі промисловості, стійкий розвиток соціальної, політичної та інституційної інфраструктур. Якщо взяти до уваги всі ці показники, то можна зробити висновок, що початок належного економічного розвитку Італії припав на період 1884–1913 рр. [4]. Інші країни стартували в цьому напрямку раніше, що в подаль-

шому мало значний вплив на позицію Італії серед промислово розвинутих економік (табл. 2).

Таблиця 2

Спроби встановити приблизну дату «індустріального старту» шести найбільших промислово розвинених країн

Країни	Роки
Великобританія	1783–1802
Франція	1830–1860
Сполучені Штати Америки	1843–1860
Німеччина	1850–1873
Японія	1878–1900
Італія	1894–1913

Джерело: Rostow, W. (1960). The stages of economic growth. Cambridge. P. 47.

Промисловість Італії в період «первинної індустріалізації» переживала динамічне зростання. Його джерелом була дешева робоча сила, переважно місцева сировина та приплив іноземного капіталу. Проте з'явилися перші ознаки поділу на більш розвинену Північ і відсталий Південь, які з самого початку накопичувалися внаслідок ліберальної економічної політики, яку провадив ді Кавур¹. Вільна конкуренція була вбивчою для підприємств Півдня і небагато з них залишилося після цього періоду, проте підприємства Півночі стали більш стійкими [5].

У 1926–1943 рр. в Італії функціонувала корпоративна економіка. Діяв централізований контроль над банківською системою, промисловість була зосереджена на дрібних і середніх підприємствах, але фашистський уряд мав на меті розвиток великої промисловості з великими підприємствами (табл. 3).

У 1932 р. у світовій економіці настала найбільша депресія. Італія в цей час здійснила перегляд своєї економічної політики, яка до цього рухалася в бік економічного лібералізму. Започатковано стратегію розвитку, засновану на державній інтервенції, яка полягає у збільшенні та розширенні державних витрат та обмеженні приватного споживання, що забезпечило подолання кризи.

¹ Камілло Бенсо Джуліо Поль Філіп, граф Кавур, граф Целаренго та Ізолабелла (1810-1861) – італійський політик та державний діяч, одна з ключових фігур Рісорджименто (історичного періоду боротьби за політичне об'єднання Італії). Прем'єр-міністр Сардинського королівства (у 1852-1859 та 1860-1861 рр.), перший голова ради міністрів об'єднаного Королівства Італії (1861).

Таблиця 3

Кількість промислових підприємств Італії та частка у загальній зайнятості у 1939 р.

Розмір підприємства (за чисельністю працівників)	Участь підприємств у створенні національного доходу (%)	Частка у загальній зайнятості у промисловості (%)
До 10	88,7	24,3
11–50	8,1	15,7
51–250	2,6	23,2
251–1000	0,5	20,1
Більше 1000	0,1	16,7
Разом	100,0	100,0

Джерело: Survey of Italy's economy. (1947). Roma: UNRRA. P. 35.

У польському «Малому статистичному щорічнику» 1939 р. Італію та Японію тридцятих років називають «країнами з перехідною економічною структурою», а до групи «країн з високим рівнем розвитку капіталістичного економіки» увійшли Німеччина, Велика Британія, Франція та США [6]. У 1938 р. близько 33% професійно активного населення Італії було зайнято в промисловості та генерувало 34% національного доходу. В сільському господарстві було зайнято 48% професійно активного населення, яке генерувало 36% національного доходу. З точки зору продуктивності обидва сектори були однаково важливі для економіки, тоді як щодо зайнятості значну роль мало сільське господарство. Динаміка зростання зайнятості в сільському господарстві в 1881–1938 рр. становила 2%, а в промисловості 40% [7].

2. Післявоєнні роки відбудови: 1945–1955

Економічний потенціал Італії внаслідок війни був сильно знищений (промисловість зруйнована на 20% у Центрі та на Півночі, а на Півдні – навіть до 90%; постраждало 70% транспортної мережі, втрачено 20% національні активів). Торговельний дефіцит у 1946 р. величиною 300 тис. млн лір спричинив, що Італія не могла собі дозволити навіть необхідний імпорт базового постачання у вигляді палива, сировини та продовольства. Безпосереднім наслідком війни був значний спад господарської діяльності. Виробництво промислової продукції знизилось на 75%, сільськогосподарської – на 60%. Значних руйнувань зазнали порти та північні промислові центри: Мілан та Турин [8]. Окрім матеріальних збитків, війна також спричинила хаос у житті політично-економічному, зокрема, розпад ринку, спекуляція, і розвиток ті-

нгової економіки, викликаний перебуванням американської армії [9]. Під кінець 1940-х років ефективність праці в Італії була найнижчою в Західній Європі. В економіці традиційно домінували сектори промисловості, які були технічно погано забезпечені (продукти харчування, взуття та текстиль), виробництво яких складало 30–40% національного доходу. Частка сучасних галузей промисловості, таких як електроніка та точна механіка, становила лише 8% національного доходу. В 1948 р. в Італії прийнято План Маршала, в межах якого отриманої приблизно 5 млрд дол. США допомоги, враховуючи попередні надходження. Економічні реформи, запроваджені першим демократичним урядом, привели до швидкого припинення гіперінфляції та скорочення величезного бюджетного дефіциту. Основною метою таких дій було підвищення схильності до заощаджень і, у довгостроковій перспективі, підвищення рівня інвестицій. Проте, всупереч сподіванням уряду, економічне зростання почалося «знизу» – через зростання попиту, в результаті чого підвищився рівень добробуту середнього класу. Відтак, зріс рівень споживання, а також – рівень інвестицій і обсяг виробництва. У 1950 р. Італія, як і в 1933–1945 рр., була аграрно-індустріальною країною. Цей факт відображає структура зайнятості. У сільському господарстві було зайнято 42,2% активного населення (зменшення на 6,2% у порівнянні з 1938 р.), у промисловості – 32,1% (зменшення на 0,9%), у сфері послуг широкого вжитку – 25,7%. По відношенню до довоєнного періоду докорінно змінилася ситуація стосовно продуктивності трьох галузей економіки [10]. Найбільшу питому вагу у створенні ВВП займала сфера послуг, тобто 49,4%, за нею слідувала промисловість 37,8% (зростання на 3,8% порівняно з 1938 р.) та сільське господарство – найменша частка на рівні 12,8% (зниження на 23,2%). У сфері виробництва існували дві протилежні тенденції: по-перше, висока концентрація капіталу, завдяки якій з'явилися великі корпорації (Fiat, Pirelli, Montecatini), яким не загрожувала внутрішня конкуренція і, по-друге, велике роздрібнення, яке виникло внаслідок поширення технічного прогресу. Структура промисловості Італії в 1950-х роках була схожа до структури економічно розвинутих країн, в яких провідну роль відігравала велика промисловість. Результатом цих процесів було переміщення зайнятого населення з малих підприємств на середні та великі підприємства.

3. Економічне диво 1956–1963 рр.

Після перебудови політико-економічної системи в 1945–1955 рр. Італія вступила у фазу економічної експансії. У 1957 р. країна стає членом-засновником ЄЕС, що дає їй можливість відкрити автаркічну економіку та збільшити іноземні інвестиції. Італійський ринок стає дуже привабливим для іноземних інвесторів через низький рівень цін на сировину. Згідно з даними Євростату у 1959 р., погодинна заробітна плата в італійській промисловості була на 20% нижчою, ніж в німецькій, і на 14% – ніж у французькій. Чим менше підприємство – тим менша заробітна плата. Вказані вище фактори дозволили зосередити промисловість у працездатних галузях виробництва, збут яких частково контролювався зарубіжними країнами (наприклад, сектор виробництва побутової техніки та швейна промисловість). У період «економічного дива» (1956–1963 рр.) зріс національний дохід на душу населення і розмір нагромадження, відбувався подальший розвиток промисловості і відкриття економіки, було досягнуто рівноваги платіжного балансу. З іншого боку, негативними явищами були диспропорції в структурі розподілу доходів і споживання, безробіття, масова трудова еміграція, низька ефективність державних витрат і відсталість Півдня. Багаторазова девальвація ліри по відношенню до долара в післявоєнний період створила сприятливі умови для розвитку експорту. Це було вирішальним фактором розвитку, який виникав із високої схильності економіки до імпорту, що забезпечувало доступ до дефіцитної сировини, машин і сучасних технологій. Членство в ЄЕС мало вплив на спрямованість внутрішнього виробництва з урахуванням зовнішнього попиту, який створювався в більш розвинених країнах з вищим рівнем доходу та більш масовим і розкішним споживанням. У результаті італійська промисловість почала випускати споживчі товари тривалого користування, призначені для експорту. В промисловості дістали широке застосування сучасні технології зниження витрат, які в часи економічної ізоляції не використовувалися. В результаті проведеної структурної модернізації виробництва в експортоорієнтованих галузях економіки, відставання відносно інших країн [11] не збільшилося. Італійські товари стали конкурентоспроможними на світових ринках завдяки порівняно низькому рівню цін і високій естетичній цінності.

Відкрита економіка і розвиток експорту були поштовхом до формування складної виробничої структури з динамічною експор-

тною і стагнаційною промисловістю, націленою на внутрішній ринок. Перша з них включала такі сектори: механічний, хімічний, швейний, взуттєвий та автомобільний, тоді як друга включала харчову і текстильну промисловість, будівництво та роздрібну торгівлю. Прибуток, отриманий від промисловості, яка швидко розвивалася, спрямовувався на збільшення інвестицій і постійну модернізацію виробничого апарату з одночасним скороченням зайнятості. Збільшилася зайнятість населення у промисловості, яка перебувала в стадії стагнації, інвестиції в її модернізацію були обмежені через брак коштів [11].

У період з 1957 і до 1964 р. середньорічний темп приросту ВВП становив 7% при помірному, середньорічному рівні інфляції 3%. У 1958 р. італійська ліра була визнана найстабільнішою валютою, оптові ціни залишалися майже незмінними протягом усього періоду, а споживчі ціни зросли приблизно на 4%. Відчувалася присутність держави, особливо в капіталомістких секторах економіки. Державна інтервенція мала дві мети: надання допомоги важливим для країни промисловим галузям на початковій стадії їх розвитку і надання допомоги престижним галузям, які включали державні послуги та забезпечення джерелами енергії. Рішення про розвиток промисловості на основі експортоорієнтованих галузей спричинило концентрацію у північних регіонах та збільшення економічного відставання Півдня. Основним наслідком економічної нерівності було постійне зростання внутрішньої та зовнішньої трудової міграції на Півдні. Враховуючи розвиток процесу, італійським урядом видано низку законодавчих актів щодо створення центрів розвитку Півдня і надання фінансової допомоги. Створено спеціальні установи у вигляді Комітету у справах Півдня і Каси для Півдня.

1958–1963 рр. – це перший період реальних змін на Півночі Італії, і вперше рівень інвестицій у цю частину країни сягнув 25% від загального обсягу. На початку 1960-х років Італія стала повністю індустріальною країною. У 1960 р. у промисловості була зайнята найбільша частка економічно активного населення, тобто 40,7% (зростання на 8,7% порівняно з 1950 р.), на другому місці послуги в широкому розумінні – 30,2% (зростання на 5,2%), а сільське господарство мало найменше значення з точки зору важливості 29,1% (зниження на 13,1%). Продуктивність трьох галузей економіки така: найбільшу питому вагу у створенні ВВП мали послуги – 46,9% (скорочення на 2,5% порівняно з 1950 р.),

друге місце займала промисловість – 40,0% (зростання на 2,2%), останнє – сільське господарство 13,1% (зростання на 1,3%).

4. Перший післявоєнний економічний застій 1964–1968 рр.

Після років експансії відбувається сповільнення економічної активності, водночас поглиблюється соціальна криза, яка почалася в 1961 р. Зменшується рівень безробіття, внаслідок сталої міграції населення до країн Західної Європи, які поглинули надлишок структурного безробіття з півдня Італії, а також збільшується вплив профспілок. У 1964 р. відбулося рекордне зростання заробітної плати, яке становило 65,2% доданої вартості в переробній промисловості. Не вдалося збільшити кількість робочих місць, незважаючи на тиск профспілок. Підвищення заробітної плати для працівників зумовило збільшення витрат на виробництво, зменшення прибутку та зниження конкурентоспроможності італійських товарів, внаслідок чого відбувається інфляційне зростання цін. Намагаючись компенсувати зменшення рівня прибутку, підприємці починають скорочувати інвестиції і роблять акцент на підвищення продуктивності праці. Великої популярності набуває практика вивозу капіталу за кордон. Застосування таких заходів викликало зниження інвестицій у 1964–1965 рр. на 8,4%, скорочення рівня зайнятості і внутрішнього попиту. Періодично спостерігається дефіцит торгового балансу [12].

Цінова стабільність на зовнішніх ринках і збільшення виробничих витрат в Італії робить експорт менш прибутковим. Звідси також тиск на девальвацію ліри, щоб компенсувати прибутки, отримані від закордонних операцій. Основні галузі промисловості скоротили виробництво [13]. Це спричинило зниження рівня зайнятості та повторну хвилю збільшення еміграції. Реальна заробітна плата в 1964–1966 рр. впала, переваги в оплаті праці, досягнуті в 1964 р. в основному були ліквідовані. На переломі 1960-х – 1970-х років економічна ситуація була б ще складнішою, як би не вдалося компенсувати скорочення інвестицій позитивним впливом інших факторів. До таких належать, зокрема: збільшення експорту до країн з високою кон'юнктурою ринку та збільшення заробітної плати у сфері послуг. У 1967 р. зросла кількість робочих місць і підвищився рівень інвестицій. Упродовж 1963–1968 рр. інфляція зросла з 1% до 8%. У середині 1960-х років розвивається державна промисловість. У 1963 р. проведено націоналізацію секторів телекомунікації та енергетики, створено монополістичне державне підприємство ENEL. Держава також стає

акціонером двох із п'яти найбільших приватних концернів – Montedison і Olivetti. Криза 1964 р. підштовхнула промисловість Півночі Італії до пошуку нових ринків збуту з метою врівноваження падіння попиту. У 1964–1966 рр. розпочалася торгова експансія Півночі на Південь, що спричинило кризу для функціонуючих там малих і середніх підприємств (табл. 4).

Таблиця 4

Структура зайнятості та частка у формуванні ВВП Італії сільського господарства, промисловості та сфери послуг у розрізі окремих років (%)

Роки	1950	1960	1970	1980	1990
Структура зайнятості					
Сільське господарство	42,2	29,1	17,2	11,1	8,3
Промисловість	32,1	40,7	44,3	39,5	32,2
Послуги	25,7	30,2	38,5	49,4	59,5
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Частка у формуванні ВВП					
Сільське господарство	12,8	13,1	7,6	5,8	3,8
Промисловість	37,8	40,0	38,5	39,0	35,5
Послуги	49,4	46,9	53,9	55,2	60,7
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Складено на основі даних: «Annuaire statistico» (пізні роки). Roma: ISTAT.

5. Соціально-економічна криза та функціональна децентралізація підприємств 1969–1973 рр.

Наприкінці 1960-х років в Італії, як і в інших західних країнах, наростала соціальна напруженість, яка виникла внаслідок посиленого тиску зі сторони роботодавців стосовно підвищення продуктивності праці. «Спекотної осені» 1969 р. вибухла широкомасштабна хвиля страйків найманих робітників, які вимагали покращання матеріального становища. Внаслідок страйків в Італії 1970 р. впала продуктивність праці, втрачено 75% робочого часу. Конфлікт між працівниками та роботодавцями допровадив до підвищення рівня заробітної плати для працівників на великих підприємствах, що спричинило виникнення інфляційних явищ. До того моменту в окремих періодах при швидкому зростанні цін (наприклад, 1961–1964 рр.) ефективно застосовувались інструменти монетарної політики, чому сприяла пасивна позиція профспілок. В Італії в першій половині 1970-х років, на відміну від 1950–1969 рр., інфляція була найнижчою в порівнянні з іншими країнами. Наприклад, рівень зростання цін у 1968 р. становив

1,7% у річному вимірі, а на кінець року – 11,6%. На початку цього десятиліття вперше в загостреній формі проявився дуалізм величини капіталу, що виразилось в іншому режимі роботи, реакції адаптації до середовища малих і середніх підприємств з одного боку та великих з іншого [14]. У 1961–1971 рр. зайнятість на підприємствах із чисельністю працівників понад 1000 зросла з 13% до 16% загальної зайнятості на підприємствах переробної промисловості, на підприємствах з кількістю працівників менше 10 осіб – знизилась з 28% до 23%, а на підприємствах з кількістю працівників більше 10 і менше 99 – зросла на 2% і досягла 31%. Перша половина 1970-х років була пов'язана з подальшим збільшенням вимог щодо рівня заробітної плати. Криза на початку шістдесятих, сімдесятих років дала поштовх до перегляду поточної моделі економічного зростання Італії. Прямим підтвердженням цього є факт, що Італія перестає бути резервуаром дешевої робочої сили. Крім того, насичений світовий ринок у стані рецесії не створює сприятливих умов для продажу продукції, виготовленої на основі простих імітаційних технологій, які домінували в італійській економіці [15].

На більшості великих підприємств відсутнє стратегічне планування та управління, тоді як на малих підприємствах, враховуючи їхню специфіку, ніколи не акцентовано увагу на згаданих функціях, застосування яких сприяло в досягненні стабільної позиції на ринку в довгостроковій перспективі. Уряд всіма силами намагався просувати зміни, пов'язані із модернізацією виробництва працюючих підприємств. Особлива увага приділялася організаційно-технологічному розвитку найбільших приватних концернів. Відкрито Інтеграційний фонд (Cassa d'integrazione) – спеціальну установу, основним завданням якої було надання матеріальної допомоги працівникам, звільненим з великих компаній, які створювали серйозну соціальну проблему для влади [16] в період виникнення та посилення робітничих страйків, враховуючи відносно високий рівень самозайнятості. Проведено реорганізацію найбільших компаній та відокремлено підрозділи, які не вдавалося пристосувати до нових технологій, деякі з них були закриті, а інші скорочені. На відміну від 1960-х років, коли тенденцією організаційного розвитку підприємництва була пряма інтеграція, на початку 1970-х років настає загальноекономічний процес під назвою функціональна децентралізація. У результаті в промисловості відбувається інтенсивний обмін проміжною продукці-

єю. На децентралізацію позитивно вплинуло законодавство, яке сприяло економічному розпорошенню.

Динаміка зростання великих підприємств сповільнилася у середині 1970-х років. Рівень зайнятості зріс в основному на підприємствах із загальною чисельністю до 100 працівників. Підприємства із загальною чисельністю працівників більше 500 показували найбільше відсоткове скорочення робочих місць. У 1971–1973 рр. відбувається кількісне зменшення невеликих італійських підприємств, що мало вплив на збільшенню частки малих підприємств у загальній кількості зайнятого населення. Найбільший приріст (приблизно на 60% порівняно з попереднім десятиліттям) відбувся в компаніях, де працювало від 10 до 19 найманих працівників, а також малих компаніях з кількістю працівників до 10, які раніше занепадали. Процес суттєвого зниження ефективності діяльності підприємств та їх розмірів охопив значну частину переробної промисловості, винятком були харчова промисловість, виробництво одягу і виробництво металу (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка зайнятості населення на підприємствах переробної промисловості Італії в 1974–1988 рр. (%)

Працевлаштування (за наймом)	Темп приросту			
	1974–1977	1978–1980	1981–1985	1986–1988
20–99	0,3	0,6	0,8	0,6
100–199	-0,2	0,0	-0,7	0,1
більше 200	-0,4	-1,2	-6,7	-2,2

Джерело: Ristrutturazione economica e finanziaria delle imprese. (1988). Banca d'Italia, Roma. P. 23.

Розвиток виробництва та інноваційних послуг був тісно пов'язаний з процесом децентралізації, який базувався на економічній ізоляції, від'єднанні від виробничого циклу та перетворенні в незалежні організаційні структурні підрозділи, а саме: маркетинг, інженерія, інформаційні технології, організація та інші [17]. До найважливіших наслідків децентралізації належать такі: зниження вартості робочої сили, підвищення рівня її використання і послаблення міграції працівників у «внутрішньо-виробничій торгівлі», а також зменшення кількості договорів доручення, самостійно функціонуючих підприємств, які працювали для інших організацій (табл. 6).

Показник рівня безробіття зріс і досяг у 1973 р. 6,4%. Сповільнення закордонної трудової міграції розпочалося в 1967 р.,

коли в західноєвропейських країнах, які традиційно приймали італійську робочу силу, з'явилися симптоми кризи. До кінця цього періоду настала зміна попередньої довготривалої міграційної тенденції – вперше у 1973 р. в Італії кількість іммігрантів перевищила кількість емігрантів.

Таблиця 6

Частка виробничих і невиробничих послуг у промисловості в 1973–1990 рр. (%)

Галузь економіки / сектор	Частка		
	1973	1981	1990
Промисловість (всього)	100,0	100,0	100,0
Послуги в промисловості (всього)	22,1	26,2	33,3
Виробничі послуги	11,5	13,2	17,2
Невиробничі послуги	10,6	13,0	16,1

Джерело: Ten years of Italian economy and the outlook in the nineties. (1999). Review of economic conditions in Italy № 3/1991. P. 423.

Середньорічний темп приросту рівня інвестицій в цьому періоді становив 3%. Відбулися досить значні зміни в динаміці регіональних інвестицій. Промислові інвестиції в північних районах мали відновлювальний характер, тоді як на Півдні настала довгоочікувана експансія нових інвестицій, реалізованих переважно державними підприємствами (обсяг капіталовкладень в Південні регіони в 1970 р. становив 50% від загального обсягу). Проте рівень зайнятості населення у цій частині країни все ще становив 22,2% від загальної кількості зайнятих, тоді як частка інвестицій зросла на 10% протягом 1970–1972 рр. і становила 36,6% загального обсягу інвестицій в Італії [18]. В першій половині 1972 р. застосовується експансійна монетарна і фіскальна політика. Державні видатки зросли і становили більше 40% ВВП (найвищий рівень серед промислово розвинених країн). У 1973 р. проведено девальвацію ліри на 15% і введено «плаваючий» курс. Апогей кількісного зростання промисловості припадає на початок 1970-х років. У 1970 р. у промисловості зайнято 44,3% працездатного населення (+3,6% в порівнянні з 1960 р.), у сфері послуг – 38,5% (+ 8,5%) та в сільському господарстві – 17,2% (зниження на 11,9%). Ефективність трьох секторів така: частка сектору послуг у ВВП – 53,9% (+ 7,0% порівняно з 1960 р.), частка промисловості – 38,5% (зниження на 1,5%), частка сільського господарства – 7,6% (зниження на 5,5%).

6. Нормалізація економічної структури при низькому рівні економічної активності у 1974–1979 рр.

Цей період можна назвати «нормалізацією економіки», хоча він був пов'язаний із глибокою економічною депресією в 1975 р., спричиненою попередньою енергетичною кризою. Вперше, як і в інших промислово розвинених країнах, в Італії відбулося зниження рівня національного доходу (на 3,6%) та інвестицій (на 14%). У 1973–1974 рр. встановлено обмеження щодо кредитування підприємств, запроваджено зміни до податкового законодавства з метою зниження внутрішнього попиту та обмеження імпорту. У 1974–1979 рр. ситуація була стабілізована, що означало виникнення серйозної проблеми безробіття серед молодих людей, які вступали у продуктивний вік. Іншою проблемою став бюджетний дефіцит, збільшення державних витрат на заходи для подолання негативних явищ, зокрема: економічних (зниження доходів та інвестицій) та соціальних (безробіття). У 1977 р. інфляція досягла рівня 10,1% (найвищий рівень серед високо-розвинених країн). Сальдо платіжного балансу мало тенденцію до зростання, яке у 1972–1976 рр. було від'ємне (дефіцит). Енергетична криза і депресія світової економіки дуже негативно вплинули на італійську промисловість. Із труднощами зіткнулися великі і малі підприємства, які працювали у сучасних і традиційних секторах. Винятком були окремі підприємства (наприклад, Fiat), де виробничі процеси модернізовано шляхом автоматизації. Більшість підприємств була в критичній ситуації, внаслідок чого відбулося різке скорочення виробництва та звільнення працівників (особливо в хімічній, текстильній промисловості та виробництві синтетичних волокон). Спостерігається суттєве зменшення значення великих підприємств на користь середніх і малих. Змінилася середня величина підприємств, оскільки на місці закритих великих підприємств створювалася значно більша кількість менших [19]. Цей процес відбувався переважно у центральній і середній частині Італії. Погіршення економічної кон'юнктури найбільше відобразилося на Півдні [20]. Враховуючи важку економічну ситуацію, додатково ускладнену світовою валютною кризою (зростання девальвація ліри з 17,5% у 1974 р. до 44,5% у 1979 р.), профспілки були готові надати допомогу країні шляхом запровадження розумної політики заробітної плати. З вище наведеного випливає, що економічна загроза вплинула на врегулювання відносин між роботодавцями та працівниками. У 1979 р.

Італія приєдналася до Європейської Валютної Системи, що спричинило вихід із доларової зони та приєднання до зони західнонімецької марки. Водночас це вплинуло на збереження та підвищення конкурентоспроможності італійського експорту на європейських ринках [21]. Було зроблено спробу визначення чіткої лінії розвитку країни згідно «Трирічного плану на 1979–1981 рр.», відомого також як План Пандольфі. Головною метою Плану була боротьба з інфляцією та скорочення дефіциту бюджету.

7. Економічні коливання, викликані другою нафтовою кризою: 1980–1985 рр.

У 1980-х роках у результаті процесу децентралізації, що виник як наслідок кризи поточної моделі зростання (енергетичного), відбулося зміщення зайнятості від промисловості до сфери послуг. Більшого значення набули промислові послуги, обсяг яких зріс у 1971–1981 рр. на 3,9%. У 1980 р. у сфері послуг було зайнято 49,4% економічно активного населення (збільшення на 11,1% в порівнянні з 1970 р.), у промисловості – 39,5% (зменшення на 5,2%) та в сільському господарстві – 11,1% (зменшення на 6,1%). Частка окремих галузей у створенні ВВП була такою: сфери послуг 55,2% (зростання на 1,3% порівняно з 1970 р.), промисловість 39,0% (зменшення на 0,5%) і сільське господарство 5,8% (зменшення на 2,2%).

Друга енергетична криза 1979–1980 рр., яка виникла в результаті ірано-іракської війни, спричинила збереження негативних тенденцій в економіці Італії. Замість уповільнення інфляції ціни знову зросли, і вперше від 1976 р. з'явився негативний платіжний баланс. Тому в 1981 р. виникла необхідність девальвувати ліру на 6%. Для стримування інфляції запроваджено обмежувальну монетарну політику та збільшено податки. Також розроблено новий середньотерміновий економічний план на 1981–1983 рр., оскільки план Пандольфі не був виконаний. Основою цього Плану було зменшення залежності італійської економіки від іноземних енергоносіїв і продовольчих товарів, збільшення експорту промислових товарів, розвиток туризму і скорочення бюджетного дефіциту. Деякі позитивні результати цього плану були частковим ефектом внутрішньої політики, що проводилася в той період, а також, у значній мірі, наслідком вигідних змін у міжнародній ситуації. Зниження рівня інфляції відбулося в основному завдяки поступовому зниженню цін на товари на світовому

ринку, починаючи з 1984 р., і значному зниженню цін на нафту на початку 1985 р. Відчутна залежність італійської економіки від зовнішніх джерел енергії негативно вплинула на економічний баланс. З цих причин наслідки енергетичної кризи відчувалися в Італії сильніше, ніж в інших промислово розвинених країнах [22]. У той же час, порівнюючи рівень інфляції в 1980–1983 рр., слід констатувати, що його значення відповідали значенням 1974–1975 рр.

Через наявні труднощі була несприятлива ситуація на ринку праці. Рівень безробіття зріс з 7,6% у 1980 р. до 10,1% у 1983 р. (у відношенні до чисельності економічно активного населення). Незважаючи на часткове покращення умов господарювання в 1984–1985 рр., безробіття не зменшилось ні у промисловості, ні в сільському господарстві – відбувалося подальше скорочення чисельності працівників. Наприкінці цього періоду рівень інвестицій зріс, незважаючи на збереження високих процентних ставок за кредитами та невикористану частину виробничого апарату. Водночас дефіцит торгового балансу продовжував збільшуватися, за винятком 1983 р.

Аналіз розміру підприємств після 1981 р. можна провести лише при наявності проміжних показників, що базуються на «Дослідженні доданої вартості», які проводив ISTAT (відповідник Центрального статистичного управління) або ENEL (Національна електроенергетична компанія) щодо використання електроенергії. На початку 1980-х років зменшилась кількість підприємств та зайнятість. Інтерпретація даних ENEL ускладнена через відсутність правдивого показника щодо розміру компаній. Використана потужність електроенергії через диверсифікацію попиту на енергію в різних виробничих процесах лише приблизно визначалася розміром суб'єктів господарювання. Дані про кількість і розміри використаної електроенергії до 1984 р. підтверджують зменшення кількості енергоспоживаючих підприємств (до 30 кВт) та зростання середньоенергомістких підприємств від 30 кВт до 100 кВт, а також незначне збільшення споживання енергії високоенергопоглинаючими підприємствами (понад 100 кВт). Настало загальне зростання споживання електроенергії в переробній промисловості, яке збільшилося впродовж 1982–1984 рр. на 0,2%, що відображає реальне збільшення активності підприємств (табл. 7).

В Італії впродовж 1983–1986 рр. загальна кількість підприємств зросла на 3%. Значне збільшення кількості підприємств

майже всіх розмірів у сфері послуг компенсувало зменшення їх кількості у переробній промисловості та будівництві. Збільшення загальної частки мікропідприємств (із чисельністю працівників від 1 до 9 осіб) було більшим, ніж зменшення частки компаній із чисельністю понад 10 осіб.

Таблиця 7

Використання електроенергії на підприємствах італійської переробної промисловості в 1984 і 1988 рр. (%)

Роки	Інтервали споживання електроенергії в кВт					Разом
	Менше 10	10–30	30–100	100–500	Більше 500	
1984	73,3	19,2	4,2	2,6	0,7	100,0
1988	73,0	19,1	4,5	2,7	0,6	100,0
зміна % 1988/1984	-0,2	-0,2	+7,9	+7,9	+0,9	1,9

Джерело: L'industria italiana nello competizione internazionale (1988), gsi F. Onida (portato). Roma. P. 96.

8. Економічне відродження у 1986–1989 рр.

Від початку 1986 р. склалися сприятливі зовнішні умови для відновлення італійської економіки. Обвал цін на сировину і нафтопродукти на світовому ринку, а також зміна курсу долара створили передумови для покращення економічної ситуації в країні. Зменшився інфляційний тиск і поступово настало скорочення дефіциту платіжного балансу. Оптові ціни знизилися, а роздрібні зростали майже вдвічі повільніше, ніж у 1995 р., і темпи їх зростання становили 4%. Також відбулося зменшення дефіциту бюджету на 12,5% та зростання внутрішнього попиту, переважно – споживчого. Незважаючи на сприятливі економічні умови, спостерігалось систематичне зростання безробіття в сільському господарстві та незначне зростання рівня інвестицій (яке у 1986 р. становило 1,6%, порівняно з рівнем інвестицій у 2–3 рази вищим у попередні роки), незважаючи на зниження процентних ставок. Покращення економічної ситуації, яке відбулося в 1986 р., призвело до поживлення економічної активності протягом двох наступних років. З точки зору економічних показників 1988 р. виявився найкращим роком за останнє десятиріччя [23]. У результаті зростання світового попиту в країні та за кордоном відбулося збільшення промислового виробництва та підвищення ефективності використання виробничого обладнання. Особливо розвивалася сфера послуг, що суттєво вплинуло на ситуацію на ринку праці. Зайнятість зросла на 1,4%, оскільки

сектор послуг поглинув надлишок робочої сили, сприяючи загальній стабілізації безробіття на рівні 12%. Цей показник перевищував середній рівень ЄС, і лише в Іспанії на цей час спостерігається вищий рівень безробіття – 17%.

Рівень зростання ВВП становив у 1988 р. 4,1% і був одним з найвищих серед високорозвинених країн та одним з найвищих за останнє десятиліття. У 1987–1988 рр. збільшився також темп зростання інвестицій та перевищив динаміку зростання ВВП. Крім того, зріс обсяг зовнішньої торгівлі, як у кількісному, так і вартісному вираженні. Швидке зростання попиту спричинило незначне, порівняно з 1970-ми роками, зростання прибутків, збільшуючи можливості самофінансування підприємств. Це стало основою для здійснення програм модернізації та впровадження нових технологій, головним чином у експортних галузях. Одночасно з позитивними явищами виникали і негативні. Дефіцит бюджету поглиблювався, що змусило владу до пошуку заходів для його скорочення. У травні 1988 р. офіційно оголошено «План поліпшення державних фінансів на 1988–1992 рр.», але труднощі з контролем витрат і несприятлива відсоткова ставка ускладнили реалізацію цього плану. У той же час невдоволення працівників, спричинене збільшенням податкового навантаження, викликало в 1988 р. бурхливі протести, які змусили скорегувати прийняті припущення. У результаті дефіцит бюджету в 1989–1990 рр. ще більше зріс. Починаючи від 1987 р. спостерігається незначне прискорення інфляційних процесів. Середній рівень зростання оптових і роздрібних цін у 1987–1989 роках становив 5% із поступовою тенденцією до зростання.

9. Політична та економічна криза у 1990–1993 рр.

У 1990 р. динамічне зростання ВВП припинилося (зростання відбулося на рівні 2,2%). Інфляція знову почала зростати. Ставка дисконтування була знижена, але залишилася високою по відношенню до ставки в Німеччині. Грошова маса скоротилася, оскільки попит на кредит гальмувався шляхом запровадження обмежувальної податкової політики. Рівень безробіття знизився внаслідок збільшення зайнятості на малих і середніх підприємствах. Економічна активність цього року була досить високою, особливо у сфері послуг. Інфляція становила 4,2% і була нижчою на 1% в порівнянні з попереднім роком. Рівень економічної активності у 1991 р. спадав другий рік поспіль. Очікуване зростання світового попиту в 1991 р. спізнився, що мало значний вплив на стан

внутрішньої кон'юнктури. Зростання ВВП у 1991 р. склало 1,4% і було найнижчим з 1983 р. Промислове виробництво скоротилося приблизно на 2% порівняно з 1990 р. Також знизився рівень завантаження промислових об'єктів і впав до рівня 76,9%, а висока відсоткова ставка суттєво вплинула на зменшення прибутків підприємств [24]. У 1991 р. відбулося збільшення внутрішнього попиту на 2,8% порівняно з попереднім роком. Інвестиції зросли за цей період лише на 0,9%. Імпорт товарів і послуг зріс на 2,9%, перевищуючи внутрішній попит. Імпорт споживчих товарів зріс порівняно з попереднім роком, тоді як купівля капітальних товарів зменшилася та була пов'язана зі зниженням виробничої діяльності, що також сприяло скороченню імпорту проміжних товарів та сировини. Зменшення експорту на 0,8% стало результатом погіршення конкурентної позиції Італії внаслідок стагнації у світовій економіці [25]. Незважаючи на зниження цін на енергоносії та інші товари (як у доларах, так і в лірах), рівень інфляції залишився на тому ж рівні, що й у 1990 р. Це було здебільшого зумовлено внутрішніми причинами, головним чином відсутністю системної реформи індексації заробітної плати. Ціни на споживчі товари зросли в середньому на 6,4%, а оптові – на 5,3% (значно вищий рівень, ніж в інших високорозвинених країнах).

У 1992 р. динаміка економічного зростання в Італії зменшилася до 0,5%, при паралельному зменшенні інвестиційних витрат на 2,0% та динаміці зростання споживання приблизно до 1,8%. У цьому ж році рівень інфляції знизився з 6,4% до 5,4%, що пояснюється зниженням внутрішнього попиту, як внаслідок часткового припинення індексації заробітної плати в промисловості та державному управлінні (погодженого з профспілками 1991 р.) та збільшення податків. У 1992 р. промислове виробництво скоротилося в середньому на 0,6% в річному вимірі. В порівнянні з 1991 р. досягнуто кращих результатів у зовнішній торгівлі. У аналізованому періоді сальдо зовнішньої торгівлі скоротилося з 16,028 млрд лір до 12,681 млрд лір, що було пов'язано з вищою динамікою експорту (+4,6%) від імпорту (+2,8%). За платіжними операціями у 1992 р. від'ємне сальдо збільшилось майже в 4 рази. Наприкінці року валютні резерви Банку Італії повернулися до аналогічного рівня перед настанням валютної кризи 1991 р., коли Італія вийшла з EMS, а італійська ліра знецінилася на 14% через девальвацію та знецінення. Від того часу ліра продовжувала знецінюватися, втративши понад 30% [1] своєї вартості по від-

ношенню до долара та німецької марки. У 1992 р. рівень безробіття зріс до 11,1%, що означало зменшення зайнятості приблизно на 120 тисяч осіб. Бюджетний дефіцит досяг астрономічного рівня 107,5% ВВП у 1992 році.

У 1993 р. відбулося подальше падіння внутрішнього попиту і виробництва, яке почалося восени 1992 р. Падіння виробництва та зайнятості спочатку поширилося на промисловість, а пізніше на сферу послуг. Низька схильність до споживання призвела до зниження приватного споживання. Експорт зріс через девальвацію ліри. Зупинилася тенденція зростання ВВП. Виробництво скоротилося на 3,8%. Використання виробничого обладнання порівняно з минулим роком зменшилось на 2% і досягло рівня 75%. Великі підприємства, щоб підвищити власну прибутковість, скоротили зайнятість майже на 6% (включно з топ-менеджментом). З іншого боку, фінансові установи збільшили зайнятість завдяки запровадженій лібералізації монетарної сфери. Загальний рівень безробіття в 1993 році в Італії становив 10,3%.

Висновки. У післявоєнний період одним з основних критеріїв італійської економіки був низький рівень розвитку та індустріалізації, порівняно з іншими країнами Західної Європи. Італійська промисловість була різноманітною, але не могла задовільнити зростаючих потреб у період відбудови. У післявоєнному виробництві Італії велику частину займали традиційні галузі – в основному харчова, взуттєва та текстильна промисловість, що були обладнані низькоефективним, застарілим устаткуванням. Промисловість і сільське господарство були дуже роздрібнені. Значна роздробленість ускладнювала впровадження технічного прогресу і була серйозним чинником, який гальмував післявоєнний економічний розвиток. Спостерігався високий рівень безробіття, зокрема понад 2 млн осіб становило структурне безробіття. Існували значні диспропорції щодо отриманих доходів і активів, а також значне перевищення нерівності доходів в порівнянні з іншими країнами Західної Європи. Схожа ситуація щодо нерівності також спостерігалася щодо заробітної плати: величезні розбіжності між заробітною платою робітників і найвищою заробітною платою в економіці. Особливою властивістю економіки Італії є економічний розрив між Північчю і Півднем країни, що відрізняє її від економік інших капіталістичних країн. Величезний контраст між багатого Північчю та бідним Півднем розпочався в середині XIX ст. і стосувався виробничої бази, робочої сили, а також ринку

праці. Це супроводжувалося значними відмінностями в цивілізаційній сфері та ментальності мешканців обох частин країни. Складну економічну ситуацію Італії обтяжували такі чинники, як: невеликі запаси сировини і невігідні умови розвитку землеробства, спричинені географічним розташуванням: браком родючих і рівнинних земель. Також економічному розвитку не сприяла дуже розгалужена і одночас неефективна система державного управління.

1. Komar A. (1993). *Europejska unia walutowa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo. Ekonomiczne.
2. Zamagni V. (2007). *Introduzione alla storia economica d'Italia*. Bologna: Il Mulino. P. 58-59.
3. Rostow W. (1960). *The stages of economic growth*. Cambridge: Blackwell Publishing on behalf of the Economic History Society.
4. Tremelloni R. (1963). *Economia italiana 1861-1961*, Milano.
5. Cohen J., Federico G. (2001). *The Growth of the Italian Economy*. New York: Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139164443>.
6. *Mały rocznik statystyczny 1939*. (1939). Warszawa: GUS.
7. Toniola G. (1980). *L'economia dell'Italia fascista*. Roma.
8. *Survey of Italy's economy*. (1947). Roma: UNRRA.
9. Zamagni V. (1986). *Betting on the Future. The Reconstruction of Italian Industry, 1946-1952*, w: *Power in Europe? Great Britain, France, Italy and Germany in a Postwar World, 1945-1950*, Edited by Becker J. and Knipping F., Berlin, New York, P. 283-301.
10. Hildebrand G. (1965). *Growth and Structure in the Economy of Modern Italy*, London; Cambridge, Mass.: Harvard University Press. doi: <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674497795>.
11. Kuznets S. (1976). *Wzrost gospodarczy narodów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo. Ekonomiczne.
12. Bruni L. (1969). *Lo sviluppo economico in Italia*. Milano: Angeli.
13. *Storia dell'industria italiana*, Banca Nazionale dell'Agricoltura. (1977). Roma: A. Banca - Nazionale dell'Agricoltura Anno.
14. *The banking system and the financial structure in Italy*. (1985). rch Paper BNL. Roma.
15. Fua G. (1990). *Diffusione territoriale dello sviluppo*. Milano: Angeli.
16. Stefanowicz J. (1976). *Włochy współczesne*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
17. Maddison A. (1991). *A revised estimate of the Italian economic growth, 1861–1989*. Banca del Lavoro Quarterly Review, 177/1991: 225–41.

18. Rota M. (2008). *Sviluppo industriale e dualismo economico in Italia nella seconda metà del XX secolo*, Soveria Mannelli: Rubettino.
19. Bernabe E. (1976). *Struttura finanziaria e politica economica in Italia*. Milano: Angeli.
20. Trznadel W. (1988). *Przestrzenne dysproporcje gospodarczo - społeczne we Włoszech XIX i XX w. i drogi ich przewyżczenia*. Wrocław: UWr. Wyd. 1. Uniwersytetu Wrocławskiego.
21. Spinelli F. and Fratianni M. (1991). *Storia monetaria d'Italia. L'evoluzione del sistema monetario e bancario*. Milano: Mondadori.
22. Muszewska H. (1986). *Wydatki prywatnego sektora przemysłowego we Włoszech przeznaczone na badania i rozwój w latach 1979-1985*. Warszawa: Ośrodek Informacji Centralnej.
23. Rinaldi A. and Pistoresi B. (2012). *Exports, imports and growth: New evidence on Italy: 1863-2004*. *Explorations in Economic History* 49 (No. 2, 2012): 241-54. doi: <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2011.11.003>.
24. *Relazione generale sulla situazione economica del paese* (1992). Roma: Istituto poligrafico e zecca dello Stato.
25. *Industria italiana e Mercato Unico Europeo*. (1992). Roma: CSC-Confindustria.

References

1. Komar, A. (1993). *Europejska unia walutowa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo. Ekonomiczne [in Polish].
2. Zamagni, V. (2007). *Introduzione alla storia economica d'Italia*. Bologna: Il Mulino, 58-59 [in Italy].
3. Rostow, W. (1960). *The stages of economic growth*. Cambridge: Blackwell Publishing on behalf of the Economic History Society.
4. Tremelloni, R. (1963). *Economia italiana 1861-1961*, Milano [in Italy].
5. Cohen, J., Federico, G. (2001). *The Growth of the Italian Economy*. New York: Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139164443>.
6. *Mały rocznik statystyczny 1939*. (1939). Warszawa: GUS [in Polish].
7. Toniola, G. (1980). *L'economia dell'Italia fascista*. Roma [in Italy].
8. *Survey of Italy's economy*. (1947). Roma: UNRRA [in Italy].
9. Zamagni, V. (1986). *Betting on the Future. The Reconstruction of Italian Industry, 1946-1952*, w: *Power in Europe? Great Britain, France, Italy and Germany in a Postwar World, 1945-1950*, Edited by Becker J. and Knipping F., Berlin, New York, 283-301.

10. Hildebrand, G. (1965). Growth and Structure in the Economy of Modern Italy, London; Cambridge, Mass.: Harvard University Press. doi: <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2011.11.003>.
11. Kuznets, S. (1976). Wzrost gospodarczy narodów. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne. doi: <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674497795> [in Polish].
12. Bruni, L. (1969). Lo sviluppo economico in Italia. Milano: Angeli [in Italy].
13. Storia dell' industria italiana, Banca Nazionale dell'Agricoltura. (1977). Roma: A. Banca - Nazionale dell'Agricoltura Anno [in Italy].
14. The banking system and the financial structure in Italy. (1985). rch Paper BNL. Roma [in Italy].
15. Fua, G. (1990). Diffusione territoriale dello sviluppo. Milano: Angeli [in Italy].
16. Stefanowicz, J. (1976). Włochy współczesne. Warszawa: Wiedza Powszechna [in Polish].
17. Maddison, A. (1991). A revised estimate of the Italian economic growth, 1861-1989. Banca del Lavoro Quarterly Review, 177/1991: 225-41 [in Italy].
18. Rota, M. (2008). Sviluppo industriale e dualismo economico in Italia nella seconda metà del XX secolo, Soveria Mannelli: Rubettino [in Italy].
19. Bernabe, E. (1976). Struttura finanziaria e politica economica in Italia. Milano: Angeli [in Italy].
20. Trznadel, W. (1988). Przestrzenne dysproporcje gospodarczo - społeczne we Włoszech XIX i XX w. i drogi ich przezwyciężenia. Wrocław: UWr. Wyd. 1. Uniwersytetu Wrocławskiego [in Polish].
21. Spinelli, F., Fratianni, M. (1991). Storia monetaria d'Italia. L'evoluzione del sistema monetario e bancario. Milano: Mondadori [in Italy].
22. Muszewska, H. (1986). Wydatki prywatnego sektora przemysłowego we Włoszech przeznaczone na badania i rozwój w latach 1979-1985. Warszawa: Ośrodek Informacji Centralnej [in Polish].
23. Rinaldi, A., Pistorresi, B. (2012). Exports, imports and growth: New evidence on Italy: 1863-2004. Explorations in Economic History 49 (2, 2012): 241-54. doi: <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2011.11.003> [in Italy].
24. Relazione generale sulla situazione economica del paese. (1992). Roma: Istituto poligrafico e zecca dello Stato [in Italy].
25. Industria italiana e Mercato Unico Europeo. (1992). Roma: CSC-Confindustria [in Italy].

Стаття надійшла до редакції 20 вересня 2022 р.